

ЗЛОЧИН – це передбачене КК України сусп. небезпеч., винне, каране діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом **З.** (згідно з ч. 1 ст. 11 КК, в якій визначено це поняття, та ч. 1 ст. 1 КК). З наведеного фундаментального положення крим. зак-ва слідує, що **З.** визнається діяння (дія чи бездіяльність), вчинене суб'єктом **З.**, що характеризується властивими йому суттєвими й обов'язковими ознаками: сусп. небезпечністю, крим. протиправністю, винністю та караністю.

Діяння як визначальна ознака (гол. елемент) **З.** являє собою конкретний акт свідомої, вольової сусп. небезпеч. поведінки особи (вчинку) у формі дії або бездіяльності. Злочин виражається у сусп. небезпеч., протиправній дії особи (у формі активної поведінки) чи у бездіяльності (у формі пасивної поведінки, коли особа не виконує певних активних дій, які вона була зобов'язана і могла вчинити). Звідси – думки, погляди, переконання, морально-психол. властивості людини, її наміри, якими б негативними вони не були (у тому числі і при виявленні «голоного умислу» – прояву у тій чи ін. формі наміру вчинити **З.**), якщо вони не виразилися в конкретному акті сусп. небезпеч. поведінки особи, – не є діянням в його крим.-прав. сенсі і не можуть визнаватися **З.** Це дає підстави зробити висновок, що поза своїх вчинків, тобто конкретних свідомих вольових актів сусп. небезпеч. поведінки у вигляді діяння (дії чи бездіяльності) особа не підлягає дії кримінального закону, не є його об'єктом. Тільки діяння у формі дії або бездіяльності певної особи може становити зміст **З.** і, відповідно, виступати підставою крим. відповідальності.

Злочином визнається лише діяння, що вчинене *суб'єктом З.*, – особою фіз., осудною, яка на момент його вчинення досягла віку, з якого настає крим. відповідальність (ст. ст. 18–22 КК). Тому не може визнаватися **З.** акт сусп. небезпеч. поведінки, вчинений неосудною особою чи особою, що не досягла віку крим. відповідальності, встановленого ст. 22 КК, а також дії, вчинені юрид. особою. Указані діяння не можуть належати до категорії злочинних і караних.

Сусп. небезпечність (див. *Суспільна небезпечність злочину*) – матеріальна ознака **З.**, яка полягає в тому, що він заподіює істотну шкоду сусп. відносинам, охоронюваним крим. законом від злочинних посягань, або ж створює реальну загрозу її заподіяння. Сусп. небезпечність (її характер і ступінь) як специф. властивість діяння (дії чи бездіяльності) обумовлюється усією сукупністю властивих **З.** об'єктивних і суб'єктивних ознак (обставин). Злочин посягає (здатний посягати) на охоронювані крим. законом на сусп. відносини і спричиняє їм шкоду. Тому шкода (шкідливість) є суттєвим показником сусп. небезпечності **З.**, органічно йому притаманна, визначає його соціал. сутність і зміст. Ще у давні часи Ч. Беккарія писав, що дійсним мірилом злочинів є шкода, яка заподіюється ними сусп.-ву. Отже, сусп. небезпечність **З.** виявляється у заподіянні чи здатності заподіяння шкоди, що є об'єктивною властивістю **З.**, визначає його соціал. сутність і як матеріальна ознака поняття **З.** (ч. 1 ст. 11 КК) має надзвичайно важливе значення у крим.-прав. регулюванні.

Крим. протиправність діяння – це форм. (нормат.-прав.) ознака **З.**, що означає обов'язкову передбаченість його в законі про крим. відповідальність. Ця фундаментальна, конститутивна ознака тяжкості **З.** ґрунтується на приписах п. 22 ст. 92 Конституції України, згідно з якими виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами, і встановлюється відповідальність за їх вчинення. Таке конст. положення набуло розвитку і закріплення у ч. 1 ст. 11, а також у ч. 3 ст. 3 КК України, в якій встановлено відправне положення крим. права: злочинність діяння, а також його караність та ін. крим.-прав. наслідки визначаються тільки КК. Це установче і відправне нормат. положення надає можливість реалізувати дем. і гуманний принцип крим. права *nullum crimen sine lege, nullum poena sine lege* – немає злочину, немає покарання без вказівки на те в законі, – який відстоювали ще у 17-му ст. видатні основоположники просвітницько-гуманістичного напрямку у крим. праві Ш. Монтеск'є, Вольтер, Ч. Беккарія, Ш. П. Марат та ін.

Крим. протиправність неможливо розглядати ізольовано від сусп. небезпечності діяння – така форм. ознака юридично (в законі про крим. відповідальність) закріплює наявність у **З.** властивого йому типового рівня ступеня (стандарту) сусп. небезпечності. Отже, вказані ознаки **З.** тісно пов'язані – вони співвідносяться між собою як «форма» і «зміст» – діяння визнається в законі **З.** лише тоді, коли воно є сусп. небезпеч. І навпаки, вчинене діяння навіть високого ступеня сусп. небезпечності, якщо воно не передбачено КК як **З.**, ні за яких обставин визнаватись таким не може. Тому крим. протиправність виступає нормат.-прав. оцінкою сусп. небезпечності діяння типового рівня, властивого злочинам певного виду і в той же час є юрид. формою закріплення цієї оцінки в законі. При цьому встановлення сусп. небезпечності (її характеру і ступеня) виступає об'єктивним показником визначення і фіксування граничної межі крим. протиправності, за якою позитивного рішення щодо визнання діяння злочинним і караним (криміналізації) бути не може.

Крим. протиправність сусп. небезпеч. діяння означає, що крим. закон містить вичерпний перелік сусп. небезпеч. діянь, що визнаються злочинами. Таке принципове положення безпосередньо впливає зі змісту ч. 2 ст. 1, ч. 3 та ч. 4 ст. 3, ч. 1 ст. 11 КК, згідно з якими тільки *закон про крим. відповідальність*, що приймається вищим законодав. органом України – ВР України, – може визнавати конкретні сусп. небезпеч. діяння як злочини. Отже, ніякий ін. держ. орган чи служб. особа не можуть визнавати злочином діяння, що не передбачено законом про крим. відповідальність. При цьому вичерпність переліку діянь, що визнаються злочинами, означає таке: по-перше, *цей* перелік не підлягає поширювальному тлумаченню і не може бути ніким (крім за-вця) доповнений новим діянням, яке раніше не визнавалося **З.** По-друге, встановлення крим. протиправності сусп. небезпеч. діяння пов'язано з необхідністю констатації наявності всіх ознак, що притаманні кожному конкретному діянню і у своїй сукупності визначають його у законі як **З.** Тому протиправним відповідно до ч. 1 ст. 11 і ч. 1 ст. 2 КК може бути визнане лише таке

діяння, яке містить всі (вичерпно) ознаки складу **З.** як обов'язкової умови крим. відповідальності й під яким слід розуміти систему об'єктивних і суб'єктивних ознак встановлених законом про крим. відповідальність, що визначають сусп. небезпеч. діяння як **З.** Ознаки складу **З.** безпосередньо вказуються у диспозиціях відповідних статей Особл. част. КК, а окремі з них – у низці статей Загал. част. КК (див: *Склад злочину*). Відсутність хоча б однієї із цих ознак буде означати відсутність складу **З.** й одночасно відсутність крим. протиправності, що відповідно виключає можливість визнання діяння **З.**

Звідси впливає одне з найважливіших положень чинного крим. зак-ва, а саме заборона застосування крим. закону за *аналогією*, тобто застосування до діянь, прямо не закріплених в законі про крим. відповідальність як злочинних, норм, що передбачають найбільш схожі діяння. Відповідно до ч. 4 ст. 3 КК застосування закону про крим. відповідальність за аналогією заборонено. Таке принципове і відповідне положення розвиває і конкретизує (уточнює) ознаку протиправності **З.** та має своїм призначенням забезпечення прав і свобод людини і гр-нина, обмеження меж крим. відповідальності і суд. дискреції (суд. розсуду), виключення свавілля у процесі застосування норм крим. права, в тому числі при визнанні діянь злочинними і караними.

Винність діяння згідно з ч. 1 ст. 11 КК є обов'язковою ознакою **З.**, яка вказує на його внутр. психол. зміст і означає псих. ставлення особи до вчиненої нею дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності (ст. 23 КК). Із цього впливає, що відсутність вини – умислу чи необережності – у діянні особи, що заподіяла шкоду (т. зв. «випадок» чи «казус»), виключає можливість визнання діяння як **З.**, у тому числі й у випадках, коли воно є і сусп. небезпеч., і протиправним.

Кожний **З.** являє собою єдність об'єктивного і суб'єктивного: діяння у формі дії чи бездіяльності і псих. (свідомого, вольового) ставлення до нього. Тому сутність діяння неможливо з'ясувати поза зв'язком псих. ставлення особи до вчиненого; неможливо встановити також зміст психічного (вини

особи) без аналізу характеру діяння, об'єкта і предмета, які воно посягає, наслідків, способу, обстановки, засобів та ін. його об'єктивних ознак. Вина, її форми (умисел чи необережність) значною мірою визначає сусп. небезпеч. характер діяння і ступінь його тяжкості і виступає важливою обставиною, що впливає на визнання його **З**.

Винність діяння як ознака **З**. є похідною від конст. положення, згідно з яким «Особа вважається невинуватою у вчиненні **З**. і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» (ч. 1 ст. 62 Конституції України). Таке правило закріплено у ч. 2 ст. 2 КК як фундаментальне і відповідне, на якому базується вся система крим. зак-ва України і, відповідно, крим.-прав. практика. Виходячи з цього, закон про крим. відповідальність виключає об'єктивне ставлення (інкримінування), тобто відповідальність особи за шкоду, заподіяну його сусп. небезпеч. діянням за відсутності вини.

Караність діяння означає передбаченість в санкції відповідної статті закону про крим. відповідальність покарання або ін. заходів крим.-прав. характеру, що підлягають застосуванню за вчинення сусп. небезпеч. діяння, визначеного в диспозиції цього закону як **З**. За своєю суттю караність впливає із сусп. небезпечності і протиправності діяння – за останнє встановлюється покарання або інші заходи крим.-прав. характеру, тому що воно є сусп. небезпеч. і протиправним, тобто передбаченим крим. законом як **З**.

Безумовно обсяг і зміст поняття «караність діяння» визначається перш за все характером і ступенем сусп. небезпечності діяння. Ця соціал.-прав. властивість **З**. багато в чому впливає на його тяжкість і в кінцевому підсумку на вид і міру покарання чи ін. заходів крим.-прав. характеру, що містяться у санкції. Тут прослідковується чітка закономірність – чим вищий ступінь сусп. небезпечності діяння, тим тяжчим є **З**. і тим суворішою є його караність, тобто за нього встановлюється більш суворий вид і міра покарання. У цьому сенсі є всі підстави стверджувати: крим.-прав. караність діяння, вста-

новлена в санкції статті КК, є узагальненим показником сусп. небезпечності **З.** і його тяжкості (ст. 12 КК).

Зв'язок караності як ознаки **З.** із протиправністю прослідковується в тому, що визнання діяння крим.-протиправним обов'язково пов'язано із встановленням за нього в законі *покарання* як юрид. наслідку визнання сусп. небезпеч. діяння **З.** І навпаки, сусп. небезпеч. винне діяння може тягти за собою покарання як крим.-прав. наслідок лише за умов, якщо це діяння визнано законом про крим. відповідальність **З.** і тому за нього встановлюється покарання чи ін. заходи крим.-прав. характеру.

Проте сусп. небезпеч. діяння, визнане **З.**, не втрачає властивостей останнього, якщо у конкретному випадку за його вчинення рішенням суду особі не призначається покарання або вона звільняється від крим. відповідальності (ст. ст. 44–49 КК) чи від покарання (ч. 4 ст. 74). Тому не можна отожднювати караність як ознаку **З.** із застосуванням покарання чи звільненням від нього. Отже, караність слід розуміти як встановлення у законі за вчинення відповідного діяння крим.-прав. санкції (як заг. правило), що не виключає її незастосування за наявності встановлених в законі підстав і умов.

Розглянуті ознаки **З.** в їх єдності відображають його сутнісні риси як негативного соціал.-прав. явища. Сукупність цих ознак дає підстави зробити висновок (як на законод., так і на правозастосовному рівнях) про наявність у кожному конкретному випадку **З.**, що пов'язано з відповідними прав. наслідками його вчинення. У той же час відсутність хоча б однієї з указаних ознак унеможливило визнання вчиненого діяння **З.** та виключає крим. відповідальність за нього.

Лит.: Дурманов Н. Д. Понятие преступления. – М., Ленинград, 1948; Кривоченко Л. М. Кваліфікація злочинів за ступенем тяжкості у КК України. – К., 2010; Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность. – М., 1969; Тихий В. П., Панов М. І. Злочин, його види та стадії : наук. практ. коментар. – К., 2007.

М. І. Панов